

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНЦЕПТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

В.В.ХИМИНЕЦЬ

Україна, м.Ужгород, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

I. Вступ

Під сталим розвитком суспільства розуміють ситуацію, коли вплив на природне середовище перебуває в межах господарської ємності ландшафту, коли природна основа існування людини не руйнується. Важливою умовою такого розвитку є визнання достатньої межі задоволення потреб людини, тобто обмеження споживацьких запитів, прагнень та інстинктів. Концепцію сталого розвитку слід розглядати не в плані досягнення певної системи показників на планеті, у країні, чи регіоні у відповідні строки, а як напрям, в якому мають рухатися суспільство, народи, держави, їх регіони, окремі особистості сьогодні, завтра і в майбутньому.

Зреалізувати ідею сталого розвитку можна лише за умов усвідомлення та дотримання наступних установок:

- економічний розвиток у відриві від екології призведе до перетворення Землі в пустелю;
- екологія без економічного розвитку закріплює бідність і несправедливість;
- екологія без права на дію неможлива, право на дію без екології є шляхом до колективного знищення.

Освіта, як підсистема цілісної державної системи, не має права відставати в темпах розвитку, тобто вона теж має, а точніше змушена міняти свою структуру і поділяти ті відносини, які домінують в суспільстві. З іншого боку, освіта не тільки пасивно сприймає зміни в суспільстві, але і активно впливає на трансформації в ньому, а також у його підсистемах.

II. Соціально-політичні аспекти еколого-економічної проблематики

В історії людства можна виділити три періоди, які характеризуються певними взаємовідносинами суспільства з довкіллям:

- перший – людина змінює і перетворює природу, але залежить від неї;
- другий – переважає змінена природа і людина переконана, що може нею користуватися необмежено;
- третій – природа змінюється дуже швидко і незворотно, виникають проблеми з доцільності існування людини.

В такому підході прийнято вважати, що еколого-економічні проблеми виникають тоді, коли з певних причин у природі порушується стабільність матеріальних, енергетичних, біологічних та інформаційних систем. Доведено, що першопричиною 90% екологічних негараздів є неадекватна, неякісна інформація, якою послуговується суспільство, 10% – це стихійні природні явища. Для виявлення оптимальних форм взаємодії людини з довкіллям, крім чинників антропогенного походження, потрібно враховувати і можливі зміни в біосфері. Тобто, ідея сталого розвитку відіграє потужну інтегративну функцію, бо її евристична і організуюча роль проявляється як в галузі раціонального природокористування, так і в прийнятті складних політичних і економічних рішень, в процесах державотворення і концепціях подальшого розвитку людства. В концепції сталого (стійкого, екологічно збалансованого) розвитку суспільства, орієнтованого на оптимальне задоволення потреб людей, забезпечення достатньої якості життя, раціонального використання природних ресурсів і збереження довкілля, основна увага акцентується на створенні таких передумов:

- політична система має забезпечити участь широкої громадськості у прийнятті важливих рішень;

- економічна система повинна вміти організувати розширене виробництво та науково-технічний прогрес на власній основі і забезпечувати збереження еколого-ресурсної бази;

- соціальна система покликана знімати напруження, що виникають в процесі економічного розвитку;

- технологічна система повинна стимулювати постійний і ефективний пошук нових рішень;

- владна структура має мати гнучкий характер і бути здатною до самокорекцій;

- міжнародна система повинна сприяти розвитку торгових та фінансових зв'язків.

Перебуваючи у своєму розвитку набагато вище інших живих організмів на Землі, наділена можливістю мислити, аналізувати, прогнозувати, людина примусила природу інтенсивно працювати на себе, нещадно вичерпуючи її ресурси та можливості, людина розширила свою екологічну нішу до всепланетарних масштабів, навіть вийшла в космос.

Науковці і спеціалісти, що працюють в галузі вивчення і прогнозування наслідків незворотних, експоненційно наростаючих процесів руйнування «сфери життя», стверджують, що розв'язати створені людством упродовж тисячоліть проблеми, через розроблення та впровадження екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій вже неможливо. Зумовлено це тим, що за останні десятиліття внаслідок демографічного вибуху і росту урбанізованих потреб кожної людини, загальна величина природної продукції, яку споживає людство, зросла в десятки, а в окремих випадках в сотні, разів. Сьогодні вже всім зрозуміло, що будь-яке техніко-технологічне нововведення вимагає додаткових витрат енергії, сировини, воно зумовлює появу додаткової кількості відходів і шкідливих речовин, тобто приводить до ще більшого навантаження на природу.

III. Регіональні аспекти

В Україні темпи деградування «сфери життя» значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Молода країна у спадщину отримала деформовану систему виробничих відносин, зорієнтовані на комплектуючі вироби галузі народного господарства, в якому панівне місце займають енерговитратні і сировинно-видобувні комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних, лісохімічних і видобувних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних і радіоактивних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Поступово Україна перетворилася в екологічно усереднений регіон техногенно забрудненого світу.

Найбільший тиск на природу і навколишнє середовище в країні створюють: проблеми і наслідки аварії на Чернобильській АЕС; промислове і сільськогосподарське виробництва, в першу чергу потужності, які виробляють хімічно активні, отруйні і радіоактивні відходи; автотранспортна і залізнична галузі; видобувна промисловість; магістральні нафто-, газо-, продуктопроводи; потужні джерела електромагнітних полів; навантажувально-розвантажувальні роботи і міграційні процеси, пов'язані з прикордонним співробітництвом; науково необґрунтована вирубка лісів.

В цілому можна сказати, що виробнича діяльність упродовж одного року створює на середньостатистичного жителя України біля 22,5 тонн різного роду відходів. Останні можна розділити на декілька груп: побутові (майже 500 кг на одну людину), вуличні (біля 2 тонн) і виробничі (майже 20 тонн). Урбанізований спосіб життя і виробнича діяльність 45 млн. українців створюють великий техногенний тиск на довкілля. Внаслідок цього екологічне становище в державі погіршується з року в рік. Наукові дослідження показують, що пестициди проникли на глибину до 60-80 м, а феноли зафіксовано у воді на глибині до 200 м. У водах всіх українських великих рік концентрації металів (свинець, мідь, олово тощо), хімічних сполук (кислоти, луги, масла, жири тощо) перевищують гранично допустимі норми у десятки, а в екстремальних ситуаціях (викиди забрудненої води з відстійників промислових підприємств, аварії на нафто- газопроводах тощо), в

сотні разів. Продукти харчування в значній мірі насичені пестицидами, нітратами й нітритами. Повітря на центральних вулицях обласних центрів, та й більшості районних міст перенасичене окислами азоту і вуглецю, сірчаним ангідритом, пилоподібними та сажоутворюючими мілкодисперсними речовинами, а різної природи механічні шуми перевищують гранично допустимі норми в десятки разів.

IV. Еколого-економічне навчання і виховання – основа сталого розвитку

Сьогодні прийнято вважати, що свідоме і бережливе ставлення до природи, її багатств повинно формуватися з дитинства, у сім'ї, школі при отриманні вищої та в процесі післядипломної освіти і можливе воно – лише за умови активного формування екологічної свідомості та культури і накопичення систематичних знань у цій галузі. Зумовлено це тим, що всі проблеми у взаємовідносинах суспільства й природи починаються з втрати екологічної культури на рівні особистісних цінностей. Екологічна культура виступає мірою моральної зрілості людини й, будучи глибоко закоріненою в підсвідомості, зовні проявляється як наявність, або відсутність здорового глузду в певних діях окремого індивіда чи то й всього суспільства.

Освіта, спираючись на фундаментальні принципи, права і свободи людини, плюралізм та демократію, необхідних для участі в житті суспільства на всіх рівнях, виховує повагу до різноманітності в переконаннях та практичних діях, відіграє важливу роль у боротьбі проти насильства, расизму, агресії та нетерпимості. Сучасна освіта, з одного боку, формує вартісні основи і критерії життєтворчого процесу та почуття власної гідності особистості, а з іншого – сприяє соціальній однорідності і справедливості та підвищує демократичну культуру соціуму в цілому. В умовах державотворення в Україні ключовими постають ідеї суспільного ідеалу, умов життєтворення і самореалізації, отже і шляхів розвитку та вдосконалення системи національної освіти. В такому розумінні роль держави полягає у створенні правових і політичних свобод суспільного і особистісного життєтворення громадян. Гуманістичні ідеали в таких підходах мають посідати домінуюче місце в системі людських пріоритетів.

Без формування нової еколого-економічної освітньої моделі змінити ситуацію на краще неможливо. Урбанізований шлях розвитку науки і техніки, зумовлений споживацькими інтересами суспільства, а тому зорієнтований лише на ріст потужностей виробничої сфери та економічне зростання, є безперспективним, таким, що веде до всебічного поглиблення еколого-економічної кризи. В таких підходах акценти у розвитку науково-технічного прогресу потрібно змістити з техногенно-економічного на гуманістично-екологічне спрямування. Особливого значення набуває процес виховання в кожній людині сучасного еколого-економічного світогляду, бережливого ставлення до природи, розуміння домінант природних благ над штучно створеними матеріальними цінностями, усвідомлення розумної необхідності власних потреб, відсутності споживацької психології, готовності добровільно підпорядкувати свої інтереси законам природи, інтересам розвитку суспільства.

Головним завданням еколого-економічної освіти й виховання має стати формування нового типу свідомості, на основі якої відбудеться «...олюднення природа й оприроднення людини». Нова еколого-економічна свідомість має носити синкретний характер, тобто логічно включати в себе всі попередні типи свідомості (магічну, релігійну, наукову), а не відмежовуватися від них.

Еколого-економічне навчання і виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на ціленаправлене формування у людини:

- знань наукових основ природокористування;
- необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації й активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних відновлювальних і невідновлювальних ресурсів;
- переконаного бажання перестати змінювати навколишнє середовище необдумано й безвідповідально;

- потреби естетичного сприймання природи і світогляду, заснованого на гуманістичних ідеалах.

Головним завданням еколого-економічної освіти сучасної школи можна вважати:

- засвоєння наукових знань про взаємозв'язок та взаємовплив природи, суспільства і людської діяльності;

- розуміння багатогранної цінності природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема;

- формування в учнів знань про цілісну наукову картину світу, взаємозв'язок і протиріччя між природою і суспільством;

- оволодіння нормами правильної поведінки в навколишньому середовищі і серед людей;

- розвиток потреби спілкування з природою;

- активізація науково-обґрунтованої діяльності по охороні природи й поліпшенню навколишнього середовища.

Стратегія еколого-економічної освіти має базуватися на сучасному принципі випереджальності науки над природоперетворювальною діяльністю людей. Еколого-економічна освіта має бути безперервною і здійснюватися в дошкільний, шкільний, студентський і післядипломний періоди.

V. Шляхи подолання екологічної кризи

Вихід із ситуації, яка склалася в Україні слід шукати у практичній реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку в країні. Виходити потрібно з того, що в найближчі роки неможливо вплинути на структуру існуючого виробництва та його потужності. Вкрай важко зменшити і величину мінеральних добрив та отрутохімікатів, які використовуються при вирощуванні сільськогосподарських культур. Все це в тій чи іншій мірі пов'язано з рівнем життєвих благ, якими користується одна особа упродовж року, а цю величину людина ХХІ століття прагне лише нарощувати.

Разом з тим, на нашу думку, глобальні та регіональні екологічні проблеми можуть і повинні бути розв'язані на основі концепції сталого розвитку. Значна частина проблем у взаємовідносинах суспільства з природою обумовлена й відсутністю еколого-економічної культури та еколого-економічної свідомості на рівні особистісних цінностей. Еколого-економічна культура є мірою моральної зрілості людини, мірою її здорового глузду в багатьох поступках та діях.

Враховуючи все сказане вище, можна прийти до висновку, що визначальними у розв'язанні існуючих між людською діяльністю та природою протиріч мають стати всі засоби з допомогою яких можна формувати еколого-економічну культуру та еколого-економічну свідомість населення. Це можливо лише на основі глибокого філософського, соціально-політичного і психолого-педагогічного осмислення змісту людського буття, суспільних норм існування цивілізації. В кожній людини потрібно формувати глибокий еколого-економічний світогляд, розуміння домінант природних цінностей над штучно створеними матеріальними благами, усвідомлення розумних меж власних потреб, готовності підпорядкувати особисті інтереси законам і можливостям природи. Тільки через процес навчання і виховання людство у змозі виробляти необхідну інформацію і знання, які створять умови для сталого розвитку цивілізації.